Crna Gora
Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava

POLUGODIŠNJI IZVJEŠTAJ O RADU KOORDINACIONOG TIJELA ZA PRAĆENJE SPROVOĐENJA DEKLARACIJE PARTNERA ZAPADNOG BALKANA O INTEGRACIJI ROMA/KINJA U SKLOPU PROCESA PROŠIRENJA EVROPSKE UNIJE ZA 2025. GODINU

Podgorica, jul 2025. godine

Sadržaj

UVOD 6
Rezime 7
Zapošljavanje 9
Stanovanje 12
Obrazovanje 13
Zdravlje 15
Lična dokumentacija 17
NE - diskriminacija 19

UVOD

Socijalna inkluzija Roma i Egipćana u Crnoj Gori predstavlja kompleksan i višedimenzionalan proces koji zahtijeva sistemski pristup i koordinisano djelovanje svih relevantnih aktera. Romska i egipćanska zajednica se tradicionalno suočava sa značajnim socio-ekonomskim izazovima, uključujući siromaštvo, nisku stopu obrazovanja, ograničen pristup tržištu rada, neadekvatne uslove stanovanja, te diskriminaciju i socijalnu isključenost. Ovi izazovi su prepoznati kao prioritetni u okviru državne politike i međunarodnih obaveza Crne Gore, što je rezultiralo formiranjem Koordinacionog tijela za praćenje sprovođenja Deklaracije partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske unije.

Ovo tijelo djeluje kao središnja platforma za planiranje, implementaciju i praćenje mjera koje su usmjerene na unapređenje životnih uslova Roma i Egipćana. Njegov rad uključuje širok spektar aktivnosti u saradnji sa ministarstvima, lokalnim samoupravama, nevladinim organizacijama i međunarodnim partnerima. Ključni ciljevi uključuju poboljšanje pristupa obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju, te obezbjeđivanje osnovnih ličnih dokumenata, što je od vitalnog značaja za ostvarivanje prava ovih zajednica.

Ovaj izvještaj ima za cilj da pruži detaljan pregled dosadašnjih postignuća Koordinacionog tijela, kao i izazova s kojima se suočava. Posebna pažnja posvećena je analizi trenutnog stanja u ključnim oblastima, pregledima projekata i programa koji su realizovani, te preporukama za buduće korake kako bi se osigurala održivost postignutih rezultata i nastavilo sa unapređenjem položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori.

Rezime

Dana 5. jula 2019. godine je datum kada je potpisana Poznanjska deklaracija, odnosno prošlo je 6 godina od njenog usvajanja.

U periodu od 6 godina učinjen je značajan napredak u ispunjavanju zacrtanih ciljeva. U prethodnom polugodišnjem periodu urađen je sljedeći napredak:

Zapošljavanje:

- Crna Gora je usvojila Program za transformaciju neformalne zaposlenosti, čime je postala prva zemlja na Zapadnom Balkanu s takvim dokumentom. Međutim, sprovođenje tog programa tek predstoji.
- Posebna pažnja posvećena je sistematizaciji radnih mjesta za saradnike i medijatore u zapošljavanju, ali ni to još nije zaživjelo u punom kapacitetu.
- Izdvojeni su primjeri inkubatora, plaćenih stažiranja i ciljanih programa za žene, ali ukupna pokrivenost ostaje niska.
- Problem predstavlja i nedostatak etnički razvrstanih podataka u javnom sektoru, kao i nedovoljna uključenost RE zajednice u kreiranje politika.

Obrazovanje:

- U sektoru obrazovanja zabilježena su brojna poboljšanja, naročito u domenu predškolskog i osnovnog obrazovanja. Na početku školske 2024/25. godine u obrazovni sistem bilo je uključeno 1724 učenika u osnovnim, 172 u srednjim i 312 djece u predškolskim ustanovama.
- Poseban napredak ogleda se u povećanom broju medijatora (sa 26 na 33) i smanjenju broja djece po medijatoru, što omogućava efikasniji nadzor.
- Međutim, tranzicija iz osnovnog u srednje obrazovanje ostaje niska – tek 44%, a stopa završetka osnovne škole kod djevojčica je zabrinjavajuće niska.
- Ministarstvo ulaže u stipendije, besplatan prevoz i promotivne kampanje, dok se istovremeno realizuju programi opismenjavanja odraslih. Ipak, rodne razlike u uspjehu i dalje predstavljaju ozbiljan izazov.

Zdravstvena zaštita:

- Izvještaj posebno ističe manjak savremenih istraživanja o zdravstvenom stanju RE populacije, što onemogućava kreiranje kvalitetnih politika. Tokom izvještajnog perioda unaprijeđen je pristup vodi i sanitaciji u naseljima, ali životni vijek Roma i dalje je znatno niži od prosjeka. Ključne prepreke su nedostatak dokumenata i loši životni uslovi. Preporučuje se uvođenje mobilnih zdravstvenih timova i edukativnih kampanja, uz sistemsko prikupljanje zdravstvenih podataka.

Lična dokumenta i pravni status:

- Iako je ostvaren napredak u rješavanju pitanja ličnih dokumenata i statusa, još uvijek postoje pojedinci bez riješenog pravnog statusa, posebno među interno raseljenima i povratnicima. Identifikovano je 240 lica bez državljanstva, dok su institucije preduzele aktivnosti na terenskom evidentiranju.
- Regionalna konferencija o apatridiji i saradnja sa UNHCR-om i MUP-om doprinijele su osvjetljavanju problema. Ipak, administrativne prepreke i dalje postoje.

Ne -diskriminacija:

- Zabilježeno je smanjenje etničke distance prema RE zajednici, ali diskriminacija i anticiganizam su i dalje prisutni, naročito u zapošljavanju i obrazovanju. Indeks etničke distance smanjen je sa 0,55 (2021) na 0,35 (2023). Pokrenute su edukacije javnih službenika i kampanje javne svijesti, uključujući promociju romske kulture i jezika. Formirana je radna grupa za novu Strategiju (2026–2030), a obuke su sprovedene i u oblasti trgovine ljudima i maloljetničkih brakova. Međutim, potrebna je veća budžetska podrška i institucionalizacija napora kroz zakon o zabrani diskriminacije.

Zapošljavanje

U prethodnom periodu zabilježen je određeni napredak kroz sprovođenje mjera podrške zapošljavanju i stručnom osposobljavanju, međutim, ti napori su često bili slabo koordinisani i nedovoljno sistematski praćeni. I dalje postoji izražen nedostatak etnički razvrstanih podataka o zaposlenima u javnom sektoru, uprkos formalno propisanim mjerama koje bi trebalo da doprinesu zapošljivosti pripadnika RE zajednice. Uočeno je i da u kreiranju politika zapošljavanja predstavnici RE zajednice učestvuju u nedovoljnoj mjeri, što dodatno otežava formulaciju mjera koje odgovaraju njihovim realnim potrebama. U narednom periodu biće ključno raditi na razvoju afirmativnih politika i jačanju institucionalne podrške zapošljavanju, uz uvođenje mehanizama za praćenje rezultata po etničkoj i polnoj osnovi. Crna Gora je 20. februara 2025. godine usvojila Program za transformaciju neformalne zaposlenosti Roma i Egipćana, čime je postala prva zemlja na Zapadnom Balkanu sa ovakvim dokumentom. Program predviđa dvogodišnji Akcioni plan, koji ima za cilj prelazak iz neformalne u formalnu ekonomiju. Međutim, situacija na terenu pokazuje da i dalje veliki broj Roma radi u neformalnom sektoru, dok su kvalifikacije većine prijavljenih na Zavodu za zapošljavanje niske – čak 96% njih nema nikakve kvalifikacije ili posjeduje najniži nivo. Rezultati u oblasti prekvalifikacije i dokvalifikacije su vrlo ograničeni, a formalizacija neformalnog rada još uvijek nije postignuta. Dodatno, institucije poput Ministarstva zdravlja i Zavoda za zapošljavanje nisu završile sistematizaciju radnih mjesta za saradnike, iako je to predviđeno memorandumima o saradnji i predstavlja obavezu u kontekstu evropskih integracija. Zaključeno je da je neophodno što prije organizovati zajednički sastanak sa svim relevantnim institucijama, kako bi se ubrzalo sprovođenje ovih mjera i pripremila informacija za Vladu sa preciznim rokovima.

Zavod za zapošljavanje je početkom 2024. godine potpisao Memorandum o saradnji sa Ministarstvom ljudskih i manjinskih prava. Cilj ovog Memoranduma je definisanje i uspostavljanje oblika saradnje u angažovanju Medijatora-Saradnika, koji djeluju kao posrednici između romske i egipćanske zajednice i državnih institucija. Strane potpisnice su se saglasile da će u okviru svojih nadležnosti uspostaviti odgovarajuće mehanizame za saradnju u ostvarivanju ljudskih prava, radi preduzimanja zajedničkih aktivnosti na ispunjenju cilja Memoranduma.

Zavod za zapošljavanje Crne Gore, uz finansijsku podršku Ministarstva ljudskih i manjinskih, podržava zapošljavanje Saradnika u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana, tako što za šest saradnika zapošljenih u Biroima rada Bar, Bijelo Polje, Nikšić, Podgorica i Ulcinj obezbjeđuje uslove za svakodnevno obavljanje posla u instituciji, kao i mentora koji organizuje, koordinira i izvještava o radu svakog od njih.

Zavod je inicirao predlog da saglasno potrebama za unapređenje rada sa nezaposlenim licima koja se izjašnjavaju kao Romi ili Egipćani, kroz izmjenu sistematizacije obezbijedi 6 novih radnih mjesta za zaposlenje lica koja će kao dodatni uslov za zasnivanje radnog odnosa imati visok nivo znanja romskog jezika.

Neki od najvažnijih rezultata u prethodnom periodu u ovoj oblasti su:

- Planirano je sistematizovanje radnih mjesta za saradnike i medijatore u Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga, dok su u Ministarstvu socijalnog staranja, brige o porodici i demografiji sistematizovana tri radna mjesta. Ova inicijativa ima za cilj poboljšanje efikasnosti u pružanju usluga građanima, posebno u segmentima zdravstva, zapošljavanja i socijalne zaštite, kroz angažovanje kvalifikovanih stručnjaka koji će posredovati između institucija i korisnika usluga.
- Pored toga, razvijen je Nacionalni program za transformaciju neformalne zaposlenosti Roma i Egipćana u Crnoj Gori. Ovaj program ima za cilj da integriše romsku i egipatsku zajednicu u formalno tržište rada, pružajući im pristup obrazovanju, stručnom osposobljavanju i radnim pravima, što će dugoročno doprinijeti smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti. Program obuhvata niz aktivnosti, uključujući podršku za samozapošljavanje, promociju jednakih mogućnosti i jačanje kapaciteta lokalnih zajednica. U cilju formalizacije rada i poboljšanja radnog statusa Roma i Egipćana, započeta je institucionalna priprema za implementaciju Akcionog plana za transformaciju neformalne zaposlenosti. Dostavljen je dopis za izbor članova radne grupe, koji su u međuvremenu imenovani, a u toku je izrada Rješenja. Planirano je skoro otpočinjanje implementacije, uz istovremene pregovore sa međunarodnim organizacijama o tehničkoj i finansijskoj podršci. U tom kontekstu, planira se organizovanje radnog ručka sa međunarodnim partnerima kako bi se osigurala dodatna podrška ovom procesu.
- Kontinuirano se pružaju usluge pripreme za zapošljavanje – individualno savjetovanje/ individualni plan zapošljavanja pripadnicima/cama RE populacije koji se nalaze na evidenciji nezaposlenih lica.
- Broj nezaposlenih pripadnika RE lica na evidenciji Zavoda za zapošljavanje u maju 2025.godine, iznosi 1.135, od čega je 635 žena. Broj zaposlenih Re lica do ovog perioda je 43 ,od čega su 22 žene.
- Zavod za zapošljavanje u kontinuitetu pruža usluge informisanja i savjetovanja nezaposlenim licima RE populacije, koja su u nepovoljnom položaju na tržištu rada, s ciljem njihove aktivacije i poboljšanja pristupa tržištu rada.
- Učešće RE lica u ukupnom broju nezaposlenih lica kojima su pružene usluge individualnog informisanja i izrade individualnog plana zapošljavanja iznosi oko 3%.
- Zavod učestvuje u svim aktivnostima realizacije Akcionog plana za implementaciju Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana, a sprovodi ih kroz obezbijeđivanje kvalitetne pripreme za zapošljavanje pripadnika romske i egipćanske zajednice (s ciljem smanjenja procenta nezaposlenih pripadnika RE, povećanja procenta zaposlenih Roma i Egipćana u javnom sektoru, smanjenja procenta RE zaposlenih u neformalnom sektoru i smanjenju nivoa stope neaktivnosti Romkinja i Egipćanki).
- Kroz usluge pripreme za zapošljavanje i grupnog savjetovanja romski saradnici-medijatori i karijerni savjetnici pružaju podršku mladim RE. Učešćem u informativno-motivacionim radionicama „Integracija na tržište rada“, informišu se o mogućnostima zapošljavanja, ponudi na tržištu rada, vještinama predstavljanja poslodavcu, načinu apliciranja za poslove (pisanje CV-ja, tehnike intervjua).
- U oblasti Mjera aktivne politike zapošljavanja u toku je priprema inoviranog način odabira izvođača obuka, tako što će zainteresovana nezaposlena lica, kao i RE lica samoinicijativno birati program obuke, obrazovanja ili osposobljavanja, iz ponude licenciranih izvođača, uz zadovoljenje uslova programa.
- U maju 2025.godine Zavod je sa predstavnicima Evropske komisije i NVO koji se bave pitanjima zapošljavanja, dogovorio intezivniju podršku i informisanje pripadnika RE o

uslovima i načinu apliciranja u programima podsticaja za samozapošljavanje, kako bi uz pomoć eksperata iz delegacije EU kvalitenim projektom aplicirali i spješno učestvovali u programu samozapošljavanjaPotpisan Memorandum o saradnji, sa ciljem definisanja i uspostavljanja saradnje između Ministarstva ljudskih i manjinskih prava i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore u angažovanju Medijatora-Saradnika, koji djeluju kao posrednici između Romske i Egipćanske zajednice i državnih institucija. Strane potpisnice su saglasne da u okviru svojih nadležnosti uspostave odgovarajuće mehanizame za saradnju u ostvarivanju ljudskih prava, radi preduzimaja zajedničkih aktivnosti na ispunjenju cilja Memoranduma.

- Uprkos određenim institucionalnim pomacima, zapošljavanje Roma i Egipćana i dalje se odvija mahom u neformalnom sektoru. Prema istraživanju CEDEM-a iz 2025. godine, **43% pripadnika RE zajednice ima zaposlenje**, dok je zaposlenost **kod žena samo 29%**. Oko 60% RE domaćinstava živi sa prihodima ispod 450 eura mjesečno, što ukazuje na siromaštvo i ekonomsku nesigurnost.
- **Program za transformaciju neformalne zaposlenosti**, koji je Crna Gora donijela kao prva u regionu, predstavlja značajan iskorak. Međutim, njegova implementacija nije otpočela u obimu koji bi mogao imati širi uticaj. Strategija je planirala niz mjera – obuke, profesionalnu orijentaciju, mentorstva i aktivacione programe – ali evaluacija konstatuje da su one često bile „projektnog“ karaktera, sa malim efektom na sistemski pristup.
- **Efektivnost** u oblasti zapošljavanja ostala je ograničena – iako su se aktivnosti sprovodile, one nisu u značajnoj mjeri doprinijele povećanju kvaliteta i sigurnosti zaposlenja, naročito kod žena i mladih.

Preporuke Koordinacionog tijela:

- Povećanje broja zaposlenih Roma i Egipćana zahtjeva sveobuhvatan pristup koji uključuje obrazovne, ekonomske, političke i društvene mjere.
- U sistematizaciji radnih mjesta za saradnike i medijatore, važno je jasno definisati njihove uloge, odgovornosti i ciljeve. Ovo će omogućiti efikasnije pružanje usluga i bolju koordinaciju između različitih ministarstava.
- Omogućiti kontinuiranu obuku i razvoj za nove saradnike i medijatore, kako bi se osigurala njihova stručnost u rješavanju kompleksnih problema RE populacije i pružanju kvalitetnih usluga.
- Uspostaviti mehanizme za redovno praćenje i evaluaciju učinka saradnika i medijatora, kako bi se osiguralo da njihove aktivnosti imaju pozitivan uticaj na korisnike usluga.
- Kod transformacije neformalne zaposlenosti Roma i Egipćana, preporučuje se aktivno uključivanje predstavnika zajednice u sve faze implementacije programa. Ovo će pomoći u identifikaciji specifičnih potreba i izazova s kojima se suočavaju, te osigurati da program bude prilagođen njihovim stvarnim potrebama.
- Razviti partnerstva sa privatnim sektorom i nevladinim organizacijama koje mogu pružiti dodatnu podršku, resurse i ekspertizu u procesima integracije u formalno tržište rada.
- Pokrenuti informativne kampanje za podizanje svijesti o važnosti formalnog zapošljavanja, pravima radnika i dostupnim resursima. Ovo može pomoći u motivisanju zajednica da se aktivnije uključe u program.
- Uvesti mjere koje će osigurati da i muškarci i žene imaju jednake mogućnosti za pristup programima zapošljavanja i profesionalnog razvoja, posebno u kontekstu romske i egipćanske zajednice gdje tradicionalne rodne uloge mogu predstavljati barijeru.

Stanovanje

Stambeni uslovi RE zajednice su i dalje ozbiljno narušeni. Prema **Studiji izvodljivosti socijalnog stanovanja iz oktobra 2024**, koju je sproveo Savjet Evrope:

- **257 porodica** nema vlasništvo nad prostorom u kojem žive.
- **377 porodica** živi u neadekvatnim uslovima.
- Ukupno je analizirano **506 domaćinstava sa 2.214 članova**.

Problem je kompleksan: mnoge porodice žive u prenatrpanim objektima, bez infrastrukture, a formalna legalizacija objekata se odvija sporo. Evaluacija konstatuje da, iako su izrađeni planovi i metodologije (npr. za objekte preko 500 m²), **realna realizacija na terenu još nije počela**.

Osim legalizacije, identifikovan je i **problem pristupa infrastrukturi**: voda, struja, kanalizacija, što direktno utiče na zdravlje i obrazovanje. Neophodna je veća koordinacija sa lokalnim samoupravama, kao i strateško ulaganje u integrisano stanovanje (ne segregisane stambene blokove).

- Urađena je Studija izvodljivosti socijalnog stanovanja Roma i Egipćana u osam opština u Crnoj Gori (Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Herceg Novi, Kotor, Nikšić, Ulcinj). Studija je urađena u saradnji sa Ministarstvom socijalnog staranja, brige o porodici i demogafija, Ministarstvom prosvjete, nauke i inovacija, Savjetom Evrope, Njemačkom humanitarnom organizacijom Help i Institutom za projekte, analize i studije IPAS iz Nikšića.
- Savjet Evrope će finansirati legalizaciju 50 objekata. NVO organizacije su mapirale romska naselja i obavezne su dostaviti te podatke, kako bi se analizirali sa Studijom izvodljivosti i istraživanjem koje je sprovedeno u osam opština. Na osnovu tih podataka izradiće se Sanacioni plan i pripremiti projektni zadatak za koji će biti angažovani stručnjaci kao što su geodeti i arhitekte. U studiju će biti uključeni svi objekti koji ispunjavaju uslove, to jest, koji imaju preko 500 kvadratnih metara i koji su izgrađeni od čvrstih materijala. Nakon analize, biće organizovan sastanak sa predstavnicima Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine.

Preporuke Koordinacionog tijela:

U cilju rješavanja stambenog pitanja Romima i Egipćanima u Crnoj Gori zahtijeva sveobuhvatan pristup koji uključuje socijalne, ekonomske, pravne i kulturne aspekte.

- Osigurati legalizaciju neformalnih naselja gdje god je to moguće.
- Pružiti pravnu pomoć za dobijanje vlasničkih papira i legalizaciju postojećih objekata.
- Unaprijediti infrastrukturu u romskim naseljima, uključujući vodovod, kanalizaciju, struju i puteve.
- Planirati naselja koja uključuju pristup osnovnim uslugama poput zdravstvene zaštite, obrazovanja i javnog prevoza.
- Razvijati programe socijalnog stanovanja koji su prilagođeni potrebama Roma i Egipćana.
- Povećati mogućnosti za zapošljavanje Roma kako bi imali stabilne prihode za rješavanje stambenih pitanja.
- Razvijati programe obuke i podrške za poduzetništvo među Romima i Egipćanima.

Obrazovanje

U oblasti obrazovanja Roma i Egipćana tokom prethodnog perioda ostvaren je mjerljiv napredak u pogledu obuhvata djece ovih zajednica u obrazovni sistem, posebno u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju. Na početku školske 2023/24. godine, evidentirano je ukupno 1794 učenika iz RE populacije u osnovnom obrazovanju (910 dječaka i 884 djevojčice), 193 u srednjem obrazovanju (103 dječaka i 90 djevojčica) i 288 u predškolskim ustanovama (147 dječaka i 141 djevojčica). Na početku školske 2024/25. godine broj učenika iz RE zajednice u osnovnim školama iznosio je 1724 (868 dječaka i 856 djevojčica), u srednjim školama 172 učenika (98 dječaka i 74 djevojčice), dok je u predškolskom obrazovanju bilo uključeno 312 djece (163 dječaka i 149 djevojčica).

Poseban značaj ima povećanje uspješnosti i zadržavanja u obrazovnom sistemu. Tokom školske 2023/24. godine, u završnim razredima osnovnih škola evidentirano je ukupno 133 učenika iz RE zajednice (67 dječaka i 66 djevojčica), od čega je 115 učenika uspješno završilo razred, što predstavlja stopu završetka od 86,5%. Ipak, među djevojčicama u završnim razredima osnovnih škola zabilježena je stopa završetka od svega 50,5%, što ukazuje na potrebu dodatne podrške i mjera usmjerenih ka smanjenju rodnog jaza u obrazovanju. U završnim razredima srednjih škola bilo je 44 učenika, od čega je njih 38 uspješno završilo školu, također uz ukupnu stopu završetka od 86,5%. Međutim, stopa završetka kod djevojčica bila je samo 42%, što potvrđuje obrazovne izazove s kojima se suočavaju mlade žene iz RE zajednice.

Prelaz iz osnovnog u srednje obrazovanje i dalje predstavlja izazov – od ukupno 133 učenika iz završnih razreda osnovne škole, njih 59 je upisalo srednju školu na početku 2024/25. godine, što predstavlja tranzicijsku stopu od 44,4%. Među njima je 36 dječaka i 23 djevojčice, što dodatno potvrđuje niži stepen obrazovne tranzicije kod djevojčica.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je, u saradnji s relevantnim partnerima, sprovelo niz aktivnosti s ciljem povećanja dostupnosti i kvaliteta obrazovanja za RE zajednicu. Tokom marta 2024. godine organizovane su promotivne aktivnosti za upis u predškolske, osnovne i srednje škole, posebno u gradovima sa značajnijom RE populacijom. Cilj ovih promocija bio je povećanje obrazovne participacije i smanjenje ranog napuštanja školovanja.

Uloga obrazovnih medijatora dodatno je ojačana izmjenama Pravilnika, kojima je broj djece po jednom medijatoru smanjen sa 70 na 35, čime je omogućeno kvalitetnije praćenje i podrška učenicima. Tokom školske 2023/24. godine angažovano je 26 medijatora, dok je taj broj u 2024/25. godini porastao na 33 (18 muškaraca i 15 žena). Za finansiranje medijatora Ministarstvo je izdvojilo oko 250.000 eura.

Takođe, obezbijeđen je besplatan prevoz za preko 600 učenika osnovnih škola iz RE zajednice u Podgorici, Nikšiću, Beranama i na Cetinju, kao i dodatna vozila za školu “Marko Miljanov” u Podgorici, JU OŠ “Njegoš” u Kotoru, JU OŠ „Maršal Tito“ u Ulcinju i JU OŠ „Stefan Mitrov Ljubiša“ u Budvi. U protekle dvije godine za prevoz i plate vozača izdvojeno je oko 250.000 eura.

Ministarstvo takođe svake godine dodjeljuje stipendije srednjoškolcima i studentima iz RE populacije, koje su od školske 2024/25. godine povećane. Mjesečna stipendija za srednjoškolce iznosi 60 eura, dok studenti primaju 300 eura mjesečno. Ukupno se godišnje za ovu svrhu izdvaja oko 150.000 eura.

U cilju uključivanja odraslih, implementira se program besplatnog opismenjavanja i osnovnog obrazovanja za odrasle iz RE zajednice. Tokom 2024. godine 99 osoba je bilo uključeno u osnovni obrazovni program za odrasle, dok je 14 učestvovalo u programu funkcionalne pismenosti. Za ovu aktivnost se izdvaja oko 100.000 eura godišnje.

Obrazovne ustanove redovno obilježavaju Međunarodni dan Roma – 8. april – kroz kulturne i edukativne programe, što doprinosi afirmaciji romske kulture i promociji važnosti obrazovanja. Dodatno, Ministarstvo organizuje i obuke za medijatore, s ciljem jačanja kapaciteta za inkluzivno obrazovanje, te je samo u 2025. godini za ovu svrhu izdvojeno 10.000 eura.

Konačno, unutar reformskog procesa „Kvalitetno obrazovanje za svako dijete“, koji se sprovodi u partnerstvu s UNICEF-om i Delegacijom EU, predviđeno je usvajanje desetogodišnje Strategije obrazovanja (2025–2035), u kojoj će posebna pažnja biti posvećena uključivanju RE zajednice u obrazovni sistem.

Preporuke Koordinacionog tijela:

- Smanjiti rodni jaz u obrazovanju kroz ciljana ulaganja i programe podrške za djevojčice iz RE zajednice, s posebnim fokusom na završavanje osnovnog i nastavak srednjeg obrazovanja. Potrebno je sprovesti dodatne istraživačke i promotivne aktivnosti koje se bave razlozima odustajanja djevojčica, te izraditi mjere podrške na lokalnom nivou.
- Povećati obuhvat RE djece u srednjem obrazovanju, s obzirom na nisku tranzicijsku stopu iz osnovne u srednju školu. Preporučuje se sistemska analiza prepreka za upis u srednju školu i uvođenje dodatnih stimulativnih mjera, uključujući savjetovanje roditelja, mentorstvo i pripremne programe.
- Nastaviti sa jačanjem mreže medijatora, kroz kontinuirano povećanje njihovog broja i kapaciteta. Preporučuje se dodatna profesionalna obuka, uključivanje u rad školskih timova i institucionalno priznanje njihove uloge u obrazovnom sistemu.
- Unaprijediti sistem praćenja napredovanja učenika iz RE populacije, uz vođenje rodno i etnički razvrstanih podataka, kako bi se omogućila precizna analiza učinka obrazovnih mjera i razvoj ciljanih intervencija.
- Obezbijediti dugoročnu održivost besplatnog prevoza za RE učenike, proširenjem usluge i na ruralne sredine gdje postoji veći rizik od isključivanja iz obrazovanja zbog fizičke udaljenosti od škola.
- Ojačati međusektorsku saradnju između obrazovnog sistema, lokalnih samouprava, socijalnih službi i NVO sektora kako bi se obezbijedio cjelovit pristup obrazovnoj inkluziji i pružila dodatna podrška porodicama.

Zdravlje

U oblasti zdravstvene zaštite postignut je značajan napredak u uključivanju RE populacije u sistem zdravstvenih usluga, naročito zahvaljujući aktivnostima zdravstvenih medijatora koji su bili ključna spona između zajednice i institucija. Ovi pomaci su posebno važni imajući u vidu da pripadnici romske i egipćanske zajednice često žive u uslovima koji negativno utiču na zdravlje, uključujući loše stambene uslove, siromaštvo i nedostatak informacija o pravima i uslugama. Prema analizama, životni vijek pripadnika RE zajednice je i dalje u prosjeku deset godina kraći u odnosu na većinsko stanovništvo. Veliki izazov predstavlja i nedostatak sistematizovanih podataka o korišćenju zdravstvenih usluga po etničkoj osnovi, što ograničava mogućnost preciznog planiranja politika.

- Prema svim relevantnim istraživanjima, više od 95% pripadnika romske i egipćanske populacije ima regulisano zdravstveno osiguranje, što predstavlja značajan korak ka unapređenju njihovog pristupa zdravstvenoj zaštiti. Ovo postignuće je rezultat zajedničkih napora nadležnih institucija i organizacija koje rade na poboljšanju uslova života ove populacije.
- Unaprijeđena je dostupnost i kvalitet podataka o uslugama vodosnabdijevanja, sanitacije i higijene u romskim naseljima. Sprovedena je detaljna analiza kvaliteta vode za piće, a na ključnim lokacijama postavljene su pumpe za vodu, što je znatno poboljšalo higijenske uslove i pristup čistoj vodi. Ove mjere doprinose smanjenju rizika od bolesti povezanih sa neadekvatnim sanitarnim uslovima i poboljšanju opšteg zdravlja zajednice.
- Prema istraživanju CEDEM-a iz 2025. godine očekivano trajanje života je jedan od najstabilnijih i najpouzdanijih indikatora koji ukazuju na stepen brige o zdravlju i ukupnoj zdravstvenoj zaštiti određene grupe i populacije. Ovaj podatak se dobija na osnovu popisa stanovništva. Dakle, u ovom istraživanju nije se moglo doći do preciznog podatka. Međutim, ono što se koristilo kao proksi za ovaj indikator jeste pitanje: koliko je imao-la godina osoba koja je posljednja umrla u vašem domaćinstvu? Kalkulacija je napravljena jednostavno za sva četiri istraživanja na način što su izračunali prosječnu starost svih prijavljenih umrlih osoba u svim istraživanjima u domaćinstvima koja su anketirali. Razlike su veoma izražene između 2016. i 2018. godine gdje je u razlika u prosječnoj starosti nešto više od 5 godina, između 2018. i 2023. godine nije zabilježena značajna razlika, dok između 2023. i 2025. godine, razlika u prosječnoj starosti iznosi 2.5 godine iznad prethodno najvišeg nivoa zabilježenog 2018. godine. Dakle 2025. godine prosječna starost umrlih iznosila je 58.9, dok je 2023. godine iznosila 56.4.
- Takođe, u oblasti zdravstvene zaštite RE populacije nisu sprovedena sveobuhvatna novija istraživanja. Najnoviji dostupni podaci su iz istraživanja UNDP-a iz 2017. godine, prema kojem je 95% RE populacije imalo pristup zdravstvenoj zaštiti. Važno je napomenuti da je zdravstvena zaštita usko povezana sa regulisanjem ličnih dokumenata. Prema različitim izvorima, još uvijek postoji značajan broj pripadnika RE populacije koji nisu riješili pitanje ličnih dokumenata, što može predstavljati prepreku za potpuno ostvarivanje njihovih prava na zdravstvenu zaštitu.

Stoga se preporučuje sprovođenje novijih i sveobuhvatnijih istraživanja o zdravstvenom stanju i potrebama RE populacije, kako bi se bolje razumjeli trenutni izazovi i definisale efikasne

strategije za dalje unapređenje njihove zdravstvene zaštite. Takođe, potrebno je intenzivirati napore u rješavanju pitanja ličnih dokumenata, što će omogućiti bolju integraciju ove populacije u zdravstveni sistem i ostvarivanje njihovih prava.

Preporuke Koordinacionog tijela:

- Preporuke za zdravstvenu zaštitu Roma i Egipćana u Crnoj Gori treba da se baziraju na pristupu koji je inkluzivan, sveobuhvatan i kulturno senzibilan.
- Sprovesti nova i detaljna istraživanja o zdravstvenom stanju i potrebama RE populacije. Ovo će omogućiti bolje razumijevanje trenutnih izazova i pomoći u kreiranju ciljano usmjerenih politika i programa. Posljednji podaci iz 2017. godine nisu dovoljni za procjenu trenutnog stanja, a nova istraživanja mogu osigurati ažurne informacije za donošenje odluka.
- Intenzivirati kampanje i programe za pomoć RE populaciji u pribavljanju ličnih dokumenata. Nedostatak ličnih dokumenata je prepreka za pristup mnogim pravima, uključujući zdravstvenu zaštitu. Ovaj korak bi omogućio bolju integraciju RE populacije u zdravstveni i socijalni sistem.
- Nastaviti sa unapređenjem infrastrukture u romskim naseljima, posebno u pogledu vodosnabdijevanja i sanitarnih usluga, uz redovno praćenje kvaliteta vode. Ove mjere su ključne za smanjenje rizika od bolesti i poboljšanje opšteg zdravlja zajednice.
- Organizovati edukativne kampanje o prevenciji bolesti, značaju vakcinacije i zdravim životnim navikama. Povećanje svijesti o zdravstvenim temama može pomoći u prevenciji bolesti i unapređenju opšteg zdravlja RE populacije.
- Uvesti mobilne zdravstvene timove koji će pružati osnovne zdravstvene usluge direktno u romskim naseljima. Ovi timovi mogu pružiti neophodnu zdravstvenu njegu, posebno u udaljenim naseljima gdje je pristup zdravstvenim ustanovama otežan.
- Uspostaviti mehanizme za redovno praćenje i evaluaciju svih programa usmjerenih ka RE populaciji. Ovo će omogućiti identifikaciju uspješnih pristupa i prilagođavanje programa tamo gdje je potrebno, kako bi se osigurala njihova održivost i efikasnost.

Lična dokumentacija

U domenu ličnih dokumenata i pravnog statusa zabilježen je vidljiv napredak u smanjenju broja lica bez validnih ličnih isprava. Posjedovanje lične dokumentacije predstavlja osnov za ostvarivanje svih drugih prava – od pristupa obrazovanju i zdravstvenim uslugama do zapošljavanja i socijalne zaštite – te je stoga ovaj pomak od suštinskog značaja za integraciju RE zajednice. Ipak, pojedine administrativne prepreke i dalje predstavljaju izazov, naročito za lica koja nemaju prijavljeno prebivalište ili su migrirali tokom prethodnih decenija usljed ratnih dešavanja. U narednom periodu biće potrebno dodatno pojednostaviti procedure za dobijanje ličnih isprava, intenzivirati terenski rad sa zajednicom i sprovesti informativne kampanje o važnosti pravne registracije i načinu njenog ostvarivanja.

Od 7. novembra 2009. do 31 marta 2024. godine podnešeno 15.277 zahtjeva za stalni ili privremeni boravak. Od tog riješeno je 15.263 riješenih zahtjeva, za 12.427 lica zahtjev je usvojen i odobren stalni boravak ili privremeni boravak do tri godine, odbijeno je 338 zahtjeva, a obustavljeno /odbačeno je 2498 predmeta(u pitanju su nepotpuni ili dupli yahtjevi).

Od početka primjene novog Zakona o strancima („Službeni list CG“, br 12/2018 i 3 /2019, zaključno sa martom mjesecom 2025. godine ukupno je 42 lica (25 muškarci /17 žene) podnijelo zahtjev za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, za 11 lica je utvrđen status da su lica bez državljanstva, 9 zahtjeva je obustavljeno, dok je za 22 lica postupak u toku . Od 11 lica za koja je utvrđeno da su lica bez državljanstva za 10 lica je odobrena putna isprava za lica bez državljanstva, dok je za osam lica izdata Dozvola za privremeni boravak, dva(2) lica su dobila stalno nastanjenje jedno(1) lice je prijemom steklo državljanstvo Crne Gore.

Na ovaj način se značajno smanjio broj ove populacije sa neriješenim statusom kod MUP-a-Crna Gora . Tako da je zaključno sa 2024. godinom po podnijetim zahtjevima za privremeni boravak i stalni boravak ostalo neriješeno 42 zahtjeva, zbog nedostajuće dokumentacije matične države, odnosno države porijekla.

MUP ne posjeduje zvaničnu procjenu Roma koji nemaju registraciju, već u saradnji sa partnerima UNHCR-om i NVO Građanska Alijansa, kreiraju procjenu sa terena.

- Predsjednik Koordinacionog tijela redovno obilazi naselja Konik. Identifikovano je veliko prisustvo stanovnika romske populacije bez ličnih dokumenata. Dogovoreno je evidentiranje ovih lica i zajednički terenski obilazak sa predstavnicima Ministarstva unutrašnjih poslova.
- Dana 27. maja 2025. održana je regionalna konferencija, organizovana od strane Savjeta Evrope, na temu rješavanja pravnog statusa osoba bez dokumenata, s fokusom na prevenciju apatridije.

Evaluacija naglašava da su problemi u ovoj oblasti i dalje aktuelni, naročito za interno raseljena lica i povratnike. Glavni izazov je kompleksna administracija, ograničen pristup pravnoj pomoći i dugotrajni procesi pred nadležnim organima.

Preporuke Koordinacionog tijela:

- Uvesti efikasnije procedure za registraciju i izdavanje ličnih dokumenata za Rome i Egipćane. Ovo uključuje pojednostavljivanje procedura i pružanje pravne pomoći.

NE - diskriminacija

Borba protiv diskriminacije i anticiganizma predstavlja jedno od ključnih polja djelovanja Strategije socijalne inkluzije. Prema rezultatima istraživanja, više od 60% pripadnika RE zajednice izjavilo je da su bili izloženi nekom obliku diskriminacije. Ipak, posljednji podaci ukazuju na postepeno smanjenje etničke distance prema ovoj populaciji, što je naročito vidljivo kroz rezultate CEDEM istraživanja koje pokazuje pad indeksa etničke distance sa 0,55 na 0,35. Strategija je uvela termin anticiganizam u institucionalni jezik i posvetila poseban set aktivnosti prepoznavanju i suzbijanju ove specifične forme rasizma. Organizovane su brojne kampanje, memorijalni događaji i kulturne manifestacije, kao i medijski sadržaji koji su doprinijeli boljem razumijevanju i vidljivosti RE zajednice. Aktivnosti poput Roma seminara, emisija na javnom servisu, kao i popularna platforma za učenje romskog jezika imale su značajan uticaj na promjenu percepcije. Ipak, diskriminacija u pristupu tržištu rada, obrazovanju i zdravstvu i dalje ostaje prisutna. U tom smislu, neophodno je nastaviti s implementacijom edukativnih i normativnih mjera, uz osnaživanje RE zajednice za prijavljivanje diskriminatornih incidenata i aktivno uključivanje u sve segmente društva.

Vlada Crne Gore je, na održanoj 85. sjednici usvojila „Informaciju o održanom seminaru pod nazivom "Inkluzija Roma i Egipćana u kontekstu pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji", na kojoj su usvojeni Operativni zaključci sa Roma seminara organizovanog od strane Evropske komisije sa svim relevantnim institucijama u Crnoj Gori.

Otpočete su aktivnosti na izradi nove Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana za period 2026–2030. Formirana je inicijalna radna grupa u koju će biti uključeni predstavnici državnih institucija, Privredne komore, poslodavci, kao i međunarodne organizacije poput Savjeta Evrope i UNHCR-a u svojstvu posmatrača. Prva radionica je planirana za septembar. U izradi Strategije biće korišćeni nacionalni i međunarodni dokumenti kako bi se osigurala koherentnost.

- Rezultati Popisa iz 2023. godine, objavljeni po nacionalnoj i etničkoj pripadnosti, omogućili su precizno utvrđivanje broja pripadnika romske i egipćanske (RE) populacije. Koordinaciono tijelo iniciralo je publikovanje disegregiranih rezultata kako bi se stekla jasnija slika o demografskoj strukturi RE zajednice, što je ključno za planiranje budućih aktivnosti i politika.
- U toku je Licenciranje specijalizovanog programa obuka o anticiganizmu, namijenjen državnim službenicima, tužiocima i sudijama. Program će sprovoditi stručnjaci sa iskustvom iz ove oblasti, a cilj je unapređenje znanja i senzibiliteta u radu sa pripadnicima RE zajednice i borbi protiv sistemske diskriminacije.
- Ministarstvo ljudskih i manjinska prava otpočelo je zvanični proces evaluacije Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021–2025. Evaluacija se sprovodi u skladu sa metodologijom Vlade Crne Gore i uključuje procjenu do sada realizovanih aktivnosti kao osnov za izradu nove Strategije za period 2026–2029. U evaluacioni proces aktivno je uključeno Koordinaciono tijelo, dok se očekuje prikupljanje kvalitativnih i kvantitativnih podataka kroz fokus grupe, intervjue i korišćenje dostupnih analiza i istraživanja, uključujući nalaze međunarodnih i nevladinih organizacija. U tom kontekstu, pokrenuta je inicijativa za imenovanje članova nove radne grupe za izradu Strategije 2026–2029, kao i radne grupe za sprovođenje Akcionog plana za

transformaciju neformalne zaposlenosti. U toku je i izrada izvještaja o evaluaciji, koji će biti završen do kraja maja i upućen svim članovima na komentare. Tokom razmatranja, naglašena je potreba da nova strategija bude kvalitetnija u smislu mjerljivosti ciljeva, te da se pojedini operativni ciljevi (npr. položaj Romkinja u kontekstu nasilja) integrišu u širi okvir rodnih politika, u skladu sa metodologijom Generalnog sekretarijata Vlade. Dinamika sprovođenja postojećeg Akcionog plana ocijenjena je kao pozitivna, ali su evidentirani problemi sa čestim promjenama u resorima, ograničenim finansijskim sredstvima, i zakonskim preprekama u rješavanju pitanja osoba bez državljanstva. Kao značajni napreci izdvojeni su unapređenja u obrazovanju, sprovedena istraživanja i rad medijatora, dok je povećan obuhvat zdravstvene zaštite prepoznat kao pozitivan iskorak. Postojeći kapaciteti, međutim, nisu u potpunosti održivi bez dodatne budžetske podrške – posebno se ističe potreba za finansijskim osnaživanjem nacionalnog romskog koordinatora i jačanjem Odjeljenja za socijalnu inkluziju Roma. Zaključeno je da je Strategija doprinijela boljoj međuresornoj saradnji i osvijetlila postojeće nedostatke u institucionalnim praksama. Svi prisutni su izrazili volju za nastavak procesa, uz ocjenu da bi prekid implementacije mogao negativno uticati na RE populaciju, naročito u oblastima zdravstva, obrazovanja i zapošljavanja.

- Predstavnici Koordinacionog tijela iz Crne Gore realizovali su dvodnevnu studijsku posjetu Sjevernoj Makedoniji sa ciljem razmjene iskustava u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, socijalne zaštite i inkluzije romske populacije. Tokom posjete održani su sastanci sa institucijama, predstavnicima civilnog društva i same romske zajednice. Zaključeno je da je ova posjeta bila izuzetno korisna i da će stečena znanja poslužiti kao osnova za unapređenje javnih politika u Crnoj Gori, pri čemu je posebno istaknuta potreba za jačanjem saradnje kroz konkretne zajedničke projekte.
- Politička i društvena participacija RE populacije ostaje simbolična. Iako su pripadnici RE zajednice uključeni u rad Komisije i pojedinih radnih grupa, to još uvijek ne predstavlja **autentično predstavljanje**. Evaluacija prepoznaje važnost edukacija o političkom sistemu, naročito za mlade i žene, ali ističe da **nema sistemskog podsticaja** za aktivno učešće RE građana u političkom životu.
- Predlažu se izmjene izbornog zakonodavstva – npr. **snižavanje cenzusa za ulazak u parlament** i uvođenje afirmativnih mjera koje bi omogućile prisustvo RE predstavnika u odlučivanju na lokalnom i nacionalnom nivou.
- Vlada je utvrdila Predlog zakona o o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije;

Preporuke Koordinacionog tijela

- Organizovati antidiskriminacione treninge za javne službenike, učitelje, nastavnike, ljekare, medije i policajce kako bi se smanjile predrasude prema Romima/Romkinjama i Egipćanima/Egipćankama.
- Organizovati edukativne radionice u cilju osnaživanja Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki u cilju povećanja njihovog učešća u političkom životu.
- Promovisati pozitivne primjere Roma/Romkinja i Egipćana/Egipćanki u medijima kako bi se smanjile predrasude i stereotipi.
- Organizovati događaje u cilju promovisanja kulture Roma i Egipćana.

This process has been facilitated by:

ROMA INTEGRATION 2020

Regional Cooperation Council

DEKLARACIJA PARTNERA ZAPADNOG BALKANA O INTEGRACIJI ROMA/KINJA U SKLOPU PROCESA PROŠIRENJA EVROPSKE UNIJE

Mi, premijeri sa Zapadnog Balkana, potvrđujemo svoju obavezu prema integraciji Roma/kinja u naša društva i obavezujemo se da ćemo pojačati naše napore u ovom smjeru kao dijelu procesa pridruživanja Evropskoj uniji i regionalne saradnje.

Ovim putem usvajamo **Deklaraciju partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma/kinja u sklopu procesa proširenja Evropske unije**, kojom se obavezujemo da ćemo nastaviti i pojačati napore za punu ravnopravnost i integraciju Roma/kinja, posebno kroz sprovođenje i praćenje Operativnih zaključaka Seminara o inkluziji Roma/kinja, i to:

1. Obavezujemo se da ćemo postići sljedeće **ciljeve**:
   a. **Zapošljavanje:** povećati stopu zaposlenosti Roma/kinja u javnom sektoru sa procentualnom zastupljenošću proporcionalnoj zastupljenosti Roma/kinja među opštom populacijom; povećati stopu zaposlenosti Roma/kinja najmanje na 25%;
   b. **Stanovanje:** gdje god je moguće, izvršiti legalizaciju neformalnih naselja gdje Romi/kinje stanuju; ili obezbijediti trajan, prikladan, dostojanstven, prihvatljiv i nesegregiran smještaj za Rome/kinje koji stanuju u nelegalnim objektima za koje iz opravdanih razloga nije moguće izvršiti legalizaciju;
   c. **Obrazovanje:** povećati stopu uključivanja i završavanja osnovnog obrazovanja na najmanje 90% i uključivanja i završavanja srednjoškolskog obrazovanja na najmanje 50%;
   d. **Zdravlje:** obezbijediti opšte zdravstveno osiguranje za najmanje 95% romske populacije ili postotak srazmjeran stopi zdravstveno osiguranih lica iz opšte populacije;
   e. **Lična dokumentacija:** osigurati da svi Romi/kinje budu upisani u registre građana;
   f. **Ne-diskriminacija:** ojačati vladine strukture da štite od diskriminacije, te uspostaviti specijalizovane odjele za nediskriminaciju Roma/kinja unutar postojećih tijela koja se bave nediskriminacijom, koja bi primala i procesuirala žalbe Roma/kinja, pružila pravnu podršku navodnim žrtvama i utvrđivala šeme diskriminacije, uključujući institucionalnu i prikrivenu diskriminaciju.

2. Obavezujemo se da **koristimo dostupne podatke** (uključujući rezultate regionalnog istraživanja o Romima Zapadnog Balkana iz 2017. godine) u cilju formulisanja politika za integraciju Roma/kinja zasnovanih na dokazima. Također se obavezujemo da **uspostavimo odgovarajući mehanizam za praćenje i izvještavanje o sprovođenju politika za integraciju Roma**, uključujući podatke relevantne za mjerenje postizanja ciljeva utvrđenih ovom Deklaracijom, imenovanjem nacionalne statističke službe kao ključne odgovorne institucije za prikupljanje podataka u skladu sa njihovim programima;

3. **Osiguraćemo podršku i osnaživanje Nacionalne kontakt osobe za Rome**, kao sveobuhvatni mehanizam za koordinaciju i sprovođenje ciljeva uspostavljenih ovom Deklaracijom i osiguraćemo sinergiju između ministarstava odgovornih za integraciju Roma/kinja;

4. Slažemo se da ćemo razviti, usvojiti i primijenjivati regionalne standarde o **javnom budžetu** za opšte i ciljane politike **u vezi sa integracijom Roma/kinja**, koristiti i povećati **javni budžet** na centralnom i lokalnom nivou; uključiti romsku zajednicu za postizanje gore navedenih ciljeva; koristiti dostupna **donatorska sredstva**, uključujući Instrument pretpristupne pomoći, u cilju unaprjeđenja statusa Roma/kinja;

5. Obavezujemo se da ćemo uspostaviti **formalne kanale i mehanizme za zajedničku uključenost lokalne vlasti i romske zajednice** u formulisanju politika, donošenju odluka, u sprovođenju i praćenju napora preduzetih da bi se postigli ciljevi ove Deklaracije.

Pozivamo institucije Evropske unije da:

6. **Nastave sa pružanjem podrške** naporima partnera sa Zapadnog Balkana da postignu ciljeve za integraciju Roma/kinja uspostavljenih ovom Deklaracijom;

7. **Povežu dogovorene ciljeve za integraciju Roma/kinja uspostavljene ovom Deklaracijom** sa ključnim pokazateljima učinka za procjenu napretka u procesu proširenja;

8. **Osiguraju da se u sklopu vodećih inicijativa proširenja unaprijedi status Roma/kinja, tako što će se uvesti specifični pokazatelji za ključne mjere u vezi sa Romima**, pogotovo u okviru vodećih inicijativa za jačanje vladavine prava i za jačanje podrške socio-ekonomskom razvoju, vodeći računa o sprječavanju neželjenih efekata i o tome da se Romi/kinje ne izostave u odnosu na ostatak društva;

9. **Predvide značajniju ulogu partnera sa Zapadnog Balkana u politici Evropske unije za integraciju Roma/kinja nakon 2020**, osiguravanjem učešća partnera sa Zapadnog Balkana, najmanje kroz ulogu posmatrača;

S obzirom na gore navedeno:

10. Izražavamo zahvalnost Vladi Sjeverne Makedonije za pokretanje ovog procesa;

11. Pozdravljamo poziv Vlade Albanije da 2020. godine bude domaćin susreta ministara na kom bi se utvrdio napredak u postizanju ciljeva i prioriteta uspostavljenih ovom Deklaracijom.

Svaka od ugovornih strana pridržavat će se ove Deklaracije do datuma postanka članicom Evropske unije.

Poznan, 05. jul 2019.